

Kraków, 22.07.2024 r.

dr hab. Joanna M. Łukasik, prof. URK

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Beaty Grzegorzcyk

***Choreoterapia, jako forma aktywizacji oraz jej wpływ na życie rodzinne i społeczne
osób w podeszłym wieku***

na przykładzie instytucji pomocowych na terenie województwa małopolskiego

przygotowanej pod kierunkiem naukowym

promotora: ks. prof. dr hab. Andrzeja Zwolińskiego

i promotora pomocniczego: dr Katarzyny Wojtanowicz

„Choreoterapia, jako forma aktywizacji oraz jej wpływ na życie rodzinne i społeczne osób w podeszłym wieku na przykładzie instytucji pomocowych na terenie województwa małopolskiego” stanowi interesujące poznawczo zagadnienie, niezwykle rzadko eksplorowane w badaniach pedagogicznych, psychologicznych czy socjologicznych, a nawet w naukach o zdrowiu. Dlatego też podjęcie tematu będącego niszową kategorią badawczą pozwala uznać, że będzie stanowić on przyczynek do dalszych badań oraz stanie się inspiracją dla badaczy reprezentujących różne dyscypliny i dziedziny naukowe. Bowiem przedmiot badań (choreoterapia) jest kategorią interdyscyplinarną i też w takim ujęciu powinna być badana, dla uchwycenia istoty jej oddziaływania na człowieka na różne sfery jego aktywności i rozwoju, w tym: emocjonalnego, społecznego, poznawczego i fizycznego. Jest to o tyle ważne, że właśnie taniec i ruch, poprzez celowo zaplanowane i prowadzone zajęcia choreoterapeutyczne oddziałuje na te sfery, przyczyniając się do uzyskania przez człowieka równowagi życiowej, poprawy zdrowia i samopoczucia, zrozumienia siebie w relacji ze sobą, z innymi i otaczającym światem.

W recenzowanej pracy doktorskiej mgr Beata Grzegorzczuk przyjęła, że choreoterapia jest jedną z form aktywizacji osób starszych. Ponadto uznała już w tytule dysertacji że oddziałuje ona w przypadku seniorów na ich życie rodzinne i społeczne, a zatem przyjęła społeczno-emocjonalny wymiar oddziaływań choreoterapii na funkcjonowanie seniorów w tych kręgach społecznych. Sama choreoterapia ma zatem wartość rozwojową dla osób starszych i tak na nich ma oddziaływać, zaś ujęta w ramy teorii aktywizacji staje się jedną z form wzmacniająca różne obszary aktywności osoby starszej (od intelektualnej, poprzez społeczną, psychiczną, fizyczną czy kulturalną, edukacyjną, wolnoczasową).

Doktorantka tak specyficzną formę aktywności, jaką jest choreoterapia dedykowana seniorom, ulokowała ją w ofercie edukacyjnej czy psychologicznej instytucji pomocowych, zawężonych w dysertacji (co jest zrozumiałe ze względu na ilość i różnorodność tych instytucji w Polsce) do województwa Małopolskiego, zaś w samej dysertacji i badaniach zawężonych wyłącznie do uniwersytetu trzeciego wieku (UTW). Wyróżnione w tytule dysertacji kategorie są istotne z perspektywy prac naukowych mających na celu wkład w rozwój nauk społecznych, w tym nauk socjologicznych, zatem mogą być ważne dla badaczy, jak i w praktycznym wymiarze dla edukatorów, terapeutów, czy decydentów w zakresie polityki społecznej państwa. Biorąc pod uwagę sporadyczność podejmowanego zagadnienia, które za wiodące przyjęła Doktorantka, można przyjąć, że praca - mimo mankamentów wyeksponowanych w dalszej części recenzji - może inspirować badaczy i praktyków, a także uzupełnić niezbadane dotychczas obszary odnoszące się do perspektywy indywidualnych, jednostkowych doświadczeń związanych z oddziaływaniem choreoterapii na osobę starszą w jej własnym odbiorze, jak i w perspektywie terapeutów prowadzących zajęcia dla seniorów. Dotychczas choreoterapia, jako forma aktywizacji nie była rozpoznawana w odniesieniu do seniorów w pedagogice, socjologii czy gerontologii.

Formalna struktura pracy

Oceniana dysertacja zbudowana jest ze Wstępu, pięciu głównych rozdziałów oraz Zakończenia. W części końcowej zgodnie z wymogami dla prac awansowych zostały zamieszczone spisy: bibliograficzny (w tym wyróżniono druk zwarty, artykuły z czasopism, materiały źródłowe, akty prawne i źródła internetowe), tabel, wykresów. Na początku pracy zamieszczono także abstrakt w języku polskim oraz wykaz skrótów. Całość pracy liczy 167 stron.

W pracy rozdziały teoretyczne (I-III) w znacznej mierze odpowiadają kategoriom zawartym w temacie dysertacji, podobnie zawarte w każdym rozdziale podrozdziały. Bardzo

lakonicznie zawarte są w nich uzasadnienia wyborów (omawianych kategorii czy zagadnień dających tło teoretyczne zarysowujące kontekst odczytywanych aktywności seniorów czy zjawisk społecznych w których współczesny senior funkcjonuje). Warto dodać, że mimo tego omawiane kategorie są na poziomie podstawowym zbieżne z założeniami projektu badawczego i realizowanymi celami. Chciałabym, aby Doktorantka uzasadniła wartość zawartych w części teoretycznej wykresów i rysunków, dla teoretycznych założeń pracy i realizowanego projektu. W mojej ocenie są one w większości zbędne (przykładowo: ryc. 11, s. 42, ryc. 13, s. 47, ryc. 14, s. 50 i in.) i nie mają charakteru innowacyjnego czy porównawczego. Nie stanowią też kontekstu teoretycznego do badań, a raczej rozpraszają odbiorcę. Myślę, że wyeliminowanie tych nieistotnych z perspektywy realizowanego projektu wpłynie na przejrzystość wyводу, co polecam doktorantce do przemyślenia w przypadku przygotowania pracy do druku w postaci monografii.

W strukturze formalnej w przypadku przygotowania pracy do druku proponuję również tytuły rozdziałów i podrozdziałów nazwać adekwatnie do zawartości lub przeredagować np. rozdział „III Założenia teoretyczne choreoterapii” lepiej by oddawał zawartość ujętych w nim treści, gdyby brzmiał np. „Choreoterapia w perspektywie aktywności i rozwoju seniorów” i został poszerzony o nieobecny właściwie w pracy aspekt teorii aktywizacji i aktywności seniorów (bo w tym właśnie tkwi istota podjętego tematu i projektu badawczego)

Rozdział metodologiczny (IV) zawiera założenia projektu badawczego, jednakże należy zadbać o jego poprawność w zakresie kolejności i poprawności procesu prowadzenia badań. Między innymi nie wyróżniono podrozdziału z problemami badawczymi. Zamieszczono je w podrozdziale 4.1, jednakże zgodnie z logiką metodologii badań (np. Babbie, Pilch, Brzeziński i in.) powinien być im dedykowany podrozdział 4.2.

Rozdział zawierający relację z badań (V) został zatytułowany „Senior wobec wyzwań współczesnego świata w świetle wyników badań”. Proponuję -w przypadku przygotowania pracy do druku - zmianę tytułu rozdziału empirycznego, bowiem w obecnym kształcie nie ma on związku z tematem pracy oraz realizowanymi w jego ramach badaniami. Rozdział empiryczny powinien zawierać kategorie ujęte w temacie dysertacji w aspekcie relacji z badaniami własnymi.

W przypadku przygotowywania publikacji do druku proponuje również dokonać zmian w tytule odnoszących się do określenia „wpływ”. Użycie tego terminu sugeruje, że praca ma charakter ilościowy i badane będą zależności pomiędzy określonymi zmiennymi w określonym czasie, zaś metodą badań jest eksperyment. Zatem tytuł „Choreoterapia, jako forma aktywizacji oraz jej wpływ na życie rodzinne i społeczne osób w podeszłym wieku na przykładzie instytucji

pomocowych na terenie województwa małopolskiego” sugeruje ulokowanie badań w paradygmacie ilościowym, a w dysertacji są to badania jakościowe. Dlatego proponuje przy druku dysertacji w postaci monografii i czy artykułu użyć określenia „znaczenie”. Tytuł wówczas miałby postać „Choreoterapia jako forma aktywizacji oraz jej znaczenia dla funkcjonowania rodzinnego i społecznego osób w podeszłym wieku na przykładzie instytucji pomocowych na terenie województwa małopolskiego”.

Jak już wspomniano praca opatrzona jest Wstępem wraz z uzasadnieniem wyboru tematu oraz Zakończeniem i od strony formalnej jest kompletna. Wskazane powyżej uwagi i sugestie mają na celu wzmocnienie tego aspektu pracy, szczególnie zaś uwrażliwienie na to by tytuły rozdziałów i podrozdziałów były jednoznaczne i nie zniekształcały istoty pracy w perspektywie teorii i empirii.

Ocena założeń teoretycznych dysertacji

Założenia teoretyczne ocenianego projektu naukowo-badawczego zostały zaprezentowane w trzech głównych rozdziałach wyodrębnionymi w każdym z nich czterema podrozdziałami.

Rozdział „I. Sytuacja rodzinna i społeczna seniorów w Polsce” zawiera w opisie strukturalnym specyfikę sytuacji osób starszych we współczesnym świecie, a także w rodzinie i Kościele. W rozdziale tym, w podrozdziale 1.3 istnieje rozbieżność pomiędzy tytułem zawartym w spisie treści a tytułem w treści pracy (s. 25). Mianowicie w spisie zatytułowany został, jako „Problem osamotnienia osób starszych”, a w treści jako „Miejsce i rola osoby starszej w rodzinie”.

W tej części pracy wzmocnienia wymaga kilka podejmowanych zagadnień. Pop pierwsze opisując perspektywę społeczną nie można jej zawęzić wyłącznie do obecności seniorów w Kościele i jeszcze w mocno okrojonym zakresie (brakuje tu np. aspekty aktywności religijnej, charytatywnej i wolontaryjnej seniorów, a ta jest właśnie tym społecznym kontekstem funkcjonowania i obecności seniorów w przestrzeni społecznej w odniesieniu do działalności czy aktywności podejmowanej w Kościele). Zagadnienia te są podejmowane w publikacjach Halickiej, Jagielskiej, Pikuły w perspektywach społeczno-emocjonalnego funkcjonowania, jak i potrzeb (w tym duchowych), jakie są zaspokajane dzięki temu, że senior uczestniczy (lub nie) w określonych sytuacjach społecznych. W przyjętej pracy powinna być jeszcze szerzej uwzględniona aktywność społeczna seniorów w odniesieniu do kontekstów wynikających z bycia członkiem społeczeństwa obywatelskiego, sąsiedzkiego (Mała Ojczyzna), a także przynależności koleżeńskiej, przyjacielskiej bądź jej braku. Stąd właśnie

wpisany w spisie treści tytuł 1.3 odnoszących się do osamotnienia ukazywałyby pewne zjawiska społeczne i sytuacje seniorów uwikłanych w dynamikę zmian społecznych XXI w., które nie pozostają bez znaczenia dla relacji rodzinnych, sąsiedzkich, koleżeńskich współczesnego seniora. Niestety to zagadnienie, jak i wskazane powyżej umknęły Doktorantce. Warto je uzupełnić przy publikacji tekstu. Odniesić się również należy do opisywanego zjawiska przemocy wobec seniorów w podrozdziale „1.2 Senior w rodzinie - problem osamotnienia osób starszych”. Z treści zaprezentowanych w tej części wynika, że w rodzinie polskiej współcześnie senior doświadcza jedynie przemocy, natomiast niewiele jest o tym co dobrego, pozytywnego dzieję się w niej na rzecz zaspokajania potrzeb seniorów. Uważam, że zjawisko przemocy należy ukazać jako jedno z negatywnych doświadczeń seniorów, podobnie jak osamotnienie (o którym warto napisać w pracy), które wynikające z porzucenia seniora przez rodzinie może być pochodną przemocy. Dlatego też warto poza negatywnymi zjawiskami w rodzinie pokazać te pozytywne i odnieść je do teorii potrzeb (np. T. Kocowskiego, gdyż najlepiej odnoszą się do społecznego funkcjonowania seniorów). Niestety w pracy brakuje połączeń pomiędzy sytuacja społeczną (w tym rodzinną, obywatelską, sąsiedzką, towarzyską itp.) a potrzebami seniorów, co byłoby kluczowe do zrozumienia badanego zjawiska, czyli: jaką wartość dla osób starszych ma np. aktywność choreoterapeutyczna w grupie, organizowana w określonym społecznym miejscu i przestrzeni (instytucja).

Czytając rozdział I odczuwalny jest niedosyt w zakresie treści chociażby przywołanych powyżej a także wiodących w naukach społecznych badaczy zajmujących się badaniami nad osobą seniora (brak odniesień do O. Czerniawskiej, S. Steuden, a także aktualnych badań dotyczących sytuacji społecznej i rodzinnej, takich badaczy jak: M. Halicka, K. Jagielska, J. Maćkiewicz, N.G. Piłkuła, Z. Szarota i in.). Uważam, że w tej części pracy należałoby napisać o społecznej sytuacji seniora podczas pandemii COVID-19 (bowiem w tym okresie prowadziła Doktorantka badania). Dostępna i liczna w tym zakresie literatura ukazuje sytuację społeczną seniorów w czasie pandemii, co ma swoje konsekwencje również dla obecnego kształtu społecznego postrzegania seniorów i rozumienia ich obecności w funkcjonowaniu w rodzinie czy najbliższej grupie społecznej. Zatem przed publikacją książkową praca w rozdziale pierwszym wymaga uzupełnień oraz uporządkowania wytyczonego kategoriami wylaniającymi się z obszaru społecznego funkcjonowania współczesnego seniora.

„Sytuacja zdrowotna osób w podeszłym wieku” to tytuł rozdziału drugiego części teoretycznej dysertacji. Doktoranta skoncentrowała się w nim na specyfice i charakterystyce kondycja psycho-fizycznej seniorów, uwypuklając choroby narządu ruchu, a także psychiczne i te wynikające z braku aktywności. W przypadku przygotowania pracy do druku należy

uzupełnić poszczególne podrozdziały o treści mające związek z tematem pracy, a zatem powiązać je z choreoterapią, jak i aktywnością czy ogólnie dobrostanem życia seniorów. Bowiem oczywistym jest, że wraz z wiekiem pojawiają się różne jednostki chorobowe, jednakże rozwój wielu z nich (w sferze biologicznej i psychologicznej) można opóźnić poprzez odpowiednie stymulowanie z wykorzystaniem poszczególnych form aktywności (w tym kluczowej dla dysertacji choreoterapii).

Rozdział trzeci zatytułowano „Złożenia teoretyczne choreoterapii”. Sugestie odnośnie tytułu, jak i po części zawartości merytorycznej przedstawiłam przy ocenie formalnej struktury pracy. Ten rozdział można uznać za najbardziej kluczowy dla realizowanego projektu, bowiem dotyczy choreoterapii, będącej dla Doktorantki formą aktywizacji seniorów. Uważam, że ciekawe w tej części pracy są opisy dotyczące tańca i jego znaczenia dla rozwoju i odczuwanej jakości życia człowieka. Niestety za mało treści jest w zakresie samej choreoterapii. Oczywiście, że w odniesieniu do badań seniorów w tym zakresie literatura jest niszowa, jednakże o samej choreoterapii (interdyscyplinarny dyskurs) opracowań jest znacznie więcej niż te wskazane i przytoczone w pracy. Mgr Beata Grzegorek sama we Wstępie (s. 7) pisze o największych polskich badaczach z zakresu choreoterapii, wśród których wymienia: M. Wiszniewskiego, Z. Koziełło, E. J. Konieczną, R. Wolską, a w pracy korzysta właściwie tylko z opracowania M. Wiszniewskiego. Ponadto w treści tego rozdziału odczuwany jest chaos wynikający najprawdopodobniej z tego, że Doktorantka nie jest przekonana do jednoznaczności pojęcia choreoterapia, stąd treści o tańcu i jego historii, czy arteterapii i wreszcie choreoterapii są wymieszane i zaprezentowane w mało przejrzysty sposób. Proponuję uporządkować logikę wyводу tego rozdziału od tańca i arteterapii do choreoterapii. Ponadto w tej części należy koniecznie opisać teorie aktywizacji (i wskazać przyjętą do projektu) oraz formy aktywności z niej wynikające. To pomoże zrozumieć znaczenie choreoterapii dla psycho-społecznego funkcjonowania osób starszych, jak i również ich zdrowia w aspekcie medycznym, biologicznym i psychicznym. W podrozdziale tym należy również lepiej opisać – nieobecne w pracy, a zawarte w temacie instytucje pomocowe dla seniorów. Bowiem zawarte treści w podrozdziale 3.4 „Sposoby propagowania tańca jako środka terapeutycznego dla osób starszych”, dotyczące tylko działań UTW na przykładzie Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie jest niewystarczające i mocno zubażające działania różnych instytucji pomocowych działających na rzecz seniorów (tu nie można odnosić się wyłącznie do Krakowa i jednej instytucji) w ramach polityki społecznej państwa a także edukacyjnej czy zdrowotnej. Ponadto nie oddaje to specyfiki i charakteru różnych instytucji pomocowych dedykowanych seniorom (zarówno w opisie teoretycznym, jak i realizacyjnym). Uzupełnienie o wskazane kategorie i

lepsze wyeksponowanie ich w tytułach rozdziałów i podrozdziałów (wraz z klarownym opisem z najnowszej, niezwykle bogatej literatury funkcjonującej w naukach społecznych) wzmocni wartość pracy szczególnie podczas przygotowania jej do druku.

Ocena założeń metodologicznych i relacji z badań własnych

W rozdziale IV „Metodologia badań własnych” Doktorantka przedstawiła założenia realizowanego projektu badawczego. W rozdziale tym w strukturze wyodrębniła następujące podrozdziały: 4.1. *Przedmiot oraz cel badań*; 4.2. *Hipotezy badawcze*; 4.3. *Metody oraz narzędzia badawcze*; 4.4. *Grupa respondentów*. W tej części pracy wymagana jest największa ilość uzupełnień, bowiem pojawiające się nieścisłości rzutują na wartość badawczą projektu. W zakresie założeń metodologicznych projektu należy podjąć następujące działania wzmacniające:

1. Opisać przyjęty paradygmat jakościowy i tym samym usunąć błędne tropy podjęte w pracy jak np. formułowanie hipotez (podrozdział 4.2, s. 103-104).
2. Opisać przedmiot i wzmocnić cele badań, tak by oddawały rzeczywisty zamiar poznawczy Doktorantki.
3. Poprawić problemy badawcze (s. 102) zgodne z realizowanymi dla paradygmatu jakościowego celami i wypływającymi z niego możliwościami empirycznymi (należy zatem zmodyfikować problemy mające charakter zależnościowy i rozstrzygający).
4. Należy uporządkować i poprawnie opisać metody wywiadu i obserwacji. Nazwać je zgodnie ze stanem faktycznym (warto sięgnąć do literatury: Babbie, Nachmias i Nachmias, czy Rubacha), wskazać techniki i uzasadnić ich wybór, a także opisać narzędzia (w aneksie pracy na s. 161 jest zamieszczony kwestionariusz ankiety dla seniorów, o którym nie ma nic wspomniane w założeniach badawczych, bowiem wszędzie wskazywany jest kwestionariusz wywiadu, zaś na s. 162 kwestionariusz wywiadu dla choreoterapeutów). Przy charakterystyce narzędzi (zarówno w opisie, jak i aneksie) należy zdefiniować typ podjętej obserwacji (albo netnograficzną – jeśli badania wirtualne albo etnograficzną – jeśli badania *face to face* w środowisku bezpośrednim), a także załączyć kategorie do obserwacji (aneks ze schedułą) lub przy transkrypcji wywiadów, które powinny (przykładowe) znaleźć się w aneksie załączyć naniesione kategorie obserwowane, a mające znaczenie dla analizy i interpretacji danych uzyskanych w toku badań.

5. Należy dopisać podrozdział związany z doborem próby badawczej wraz z uzasadnieniem dlaczego ta grupa z Małopolski i dlaczego z UTW, a nie z innych instytucji pomocowych
6. Należy również dopisać etapy postępowania badawczego – procedurę badawczą wraz z określonym czasem badań (nie tylko całego procesu badawczego, ale czas trwania wywiadu, specyfika kodowania danych, opisów transkrypcyjnych, symboliki materiału empirycznego przywoływanego w pracy), jego organizacją i przebiegiem.
7. Należy opisać wszystkie badane osoby (wszystkich seniorów i choreoterapeutów) zgodnie z przyjętą procedurą kodowania.

Relacja z badań własnych Doktorantki została przedstawiona w rozdziale „V. Senior wobec wyzwań współczesnego świata w świetle wyników badań własnych” (tytuł jak sugerowałam należy odnieść do tematu pracy i badań). Doktorantka w sześciu podrozdziałach opisuje wyniki badań uzyskane w toku wywiadów z seniorami i choreoterapeutami. W toku analiz treści wywiadów wyłoniła i odniosła się do takich kategorii jak: motywy udziału w zajęciach choreoterapeutycznych, wartość choreoterapii dla procesów emocjonalnych i społecznych, a także dla kondycji i aktywności fizycznej, relacji interpersonalnych osób starszych w szerszym kontekście jakości życia (ten kontekst nie ma niestety swojego odniesienia w części teoretycznej, bowiem Doktorantka nie poświęca mu odpowiedniego miejsca i opisu). W przypadku przygotowywania pracy do druku należy wyeliminować z tytułów podrozdziałów aspekt zależnościowe (sformułowania „wpływ”), których przyjęty paradygmat, metody badawcze i ich specyfika nie są w stanie określić. Należy także poza zwykłym sprawozdaniem z badań (przytoczone wypowiedzi) wzmocnić interpretację dla skonstruowania wzorów doświadczeń choreoterapeutycznych seniorów, uzupełnić dyskusję w perspektywie badań w tym zakresie w Polsce i na świecie.

W podrozdziale „5.6 Wnioski i rekomendacje” dokonać korekty w odniesieniu do przyjętego paradygmatu jakościowego, co oznacza, że w przypadku przygotowania pracy do druku należy wyeliminować odniesienia do hipotez i ich jakiegokolwiek weryfikacji. Warto też więcej miejsca dedykować kierunkom badań nad choreoterapią dla seniorów, a także podjąć praktyczne implikacje dla UTW, w których seniorzy byli badani (co wzmocnić, co poszerzyć itd.).

Kończąc ocenę przedłożonej do recenzji dysertacji chciałabym zadać pytanie Doktorantce: Jaką wartość naukową mają badania prowadzone w paradygmacie jakościowym?

Konkluzja

Mimo wskazanych powyżej mankamentów oraz obszarów wymagających wzmocnienia w przypadku przygotowywania pracy do druku uważam, że rozprawa doktorska mgr Beaty Grzegorzczak pt. „Choreoterapia, jako forma aktywizacji oraz jej wpływ na życie rodzinne i społeczne osób w podeszłym wieku na przykładzie instytucji pomocowych na terenie województwa małopolskiego” podejmuje aktualne i ważne zagadnienia, mało eksplorowane w badanym przez nią obszarze i w odniesieniu do podmiotu badań (senior). Praca mieści się w granicach podstawowych wymagań dla prac doktorskich i spełnia minimalne warunki określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r. poz. 742, z późn. zm.) o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wyrażając pozytywną opinię o pracy, wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego

